

Book Review

Nina Volckmar (red.)

Utdanningshistorie:

*Grunnskolen som samfunns-
integrerende institusjon*

Oslo: Gyldendal
2016, 286 pp.

Först ber jag om ursäkt för denna sena recension av boken *Utdanningshistorie* som kommer två år efter att boken publicerades. Å andra sidan, hoppas jag, kommer boken att ha en betydelse i flera år framöver. Den förtjänar att bli läst. Jag kommer att i denna anmälan ge en beskrivning och några reflektioner. Eftersom min text i första hand är riktad mot utbildningshistoriska forskare i Sverige kommer jag att anlägga ett komparativt perspektiv.

Boken innesluter två delar och nio kapitel. Den första delen innehåller en introduktion och fyra kapitel skrivna av førsteamanuensis Nina Volckmar. Här skisseras det historiska sammanhanget och den teoretisk ramen för en analys växer fram. Texten behandlar: ”Enhetskolen som solidarisk socialdemokratiskt projekt; Den utvidede enhetskolen som kunnskapsintegrerende projekt; Fellesskolen som arbeidsmarkedsintegrerende projekt; Grunnskolen som samfunnsintegrerende institusjon. En sammenfattende analyse.”

I den andra delen presenteras en fördjupning i fyra teman. Det första temat behandlar ”Skolens verdigrunnlag” (høgskolelektor Karl-Arne Næss Korseberg). Det andra temat analyserar ”Skolans arbeidsmåter” (førsteamanuensis Heidun Oldervik). Det tredje behandlar skolans konkreta ramar – ”Skolens arkitektur” (førsteamanuensis Hans Petter Ulleberg). Och slutligen behandlas

”Global utdannelsepolitikk og nationale skolesystemer” (førsteamanuensis Susanne Wiborg).

George Bernard Shaw har tillskrivits sentensen om skillnaden mellan USA och Storbritannien: “two nations divided by a common language”. Om man som jag haft förmånen att arbeta med forskning och undervisning och som utredare och fakultetsopponent i Norge, synes likheterna mellan norska och svenska ibland leda till att man tror sig förstå något som man faktiskt missförstått.

I norsk och svensk utbildningshistoria finns en rad termer som vi delar men där de betydelseorden har i de nationella sammanhangen är olika. Vi lånar också ord från en nationell kontext och tillämpar dem på ett annat sätt i en annan kontext. Detta är ett av den komparativa pedagogikens dilemma. Till viss del kan detta förstås utifrån hur utbildningshistoria och reformhistoria har skrivits som en idéhistoria. Idéerna vandrar över tid och samhälle och lever där ett eget abstrakt liv. Många gånger realiseras inte idéerna till en praktik, men de blir kvar som åsikter och som önskningsar. Att analysera utbildningspolitiken dess villkor och betydelse behöver innesluta hur en viss politik, en viss filosofi och en viss uppfattning om skola och pedagogik realiserats. Vad är det för villkor och ramar som gällt som skapat en viss praktik? Och, slutligen är det viktigt att förstå vad det är ytterst för betingelser som möjliggör att dessa idéer omformas till en praktik.

Boken *Utdanningshistorie* avser att ge en samlad belysning av skolans framväxt från 1739 till i dag. ”De vil si at boka legger vekt på utviklingen av norsk

skole over tid, men er fokusert på nåtiden. Det ligger hos forfatterne av denne boka ett krav om aktualitet, at utdanningshistorisk forskning og framstilling bør gi perspektiver å pedagogiske problemstillinger i dag” (sid. 12).

Det är fyra olika faser av skolförändring som analyseras. Varje sådan fas behandlas, som antytts, i ett eget kapitel.

Folkskolan, menar Volckmar, kan beskrivas som en institution etablerad utifrån nationsbygget. Den var ett ”nasjonsintegrerende prosjekt”. Denna uppbyggnad av en nationell skola började med en förordning 1739 - ”Forordning om Skolerne på landet i Norge, Og hvad Klockerne og Skoleholderne derfor må nyde.” Denna förordning signerades av den dansk-norske kungen Kristian VI. Denne hade infört pietismen som statskyrklig ordning 1735 och följdes året efter av en förordning om konfirmation. Med dessa förordningar kom kyrkan att få en speciell ställning i Norge. Pietismen utgick från ortodoxi, en uppfattning om att uppträdandet (i såväl etisk som liturgisk mening) är viktigare än ortodoxin, det vill säga den rätta läran. Pietismen blir en form av strukturell idé som under sekler dominerat diskussionerna i Norge om skolans mål och uppdrag.

I kapitlet ”Skolens verdigrunnlag” ges en ingående beskrivning av hur kristendomsundervisningen reglerats och fokuserats i debatter om läroplanernas utformning. I Lov angående Almueskolevæsenet paa landet från 1827 slås det fast att skolan skulle vara en ”kristendoms- eller menighetsskole” med konfirmationen som den formella avslutningen av skolgången. År 1886 kom en ny lag som innebar ”det store spranget” från en skola helt knuten till kyrkan till en kristlig-borglig skola. ”Det vil si at formålet med skolen ikke først og fremst var å føre elevene fram til konfirmasjon, men å forberede og dyktiggjære dem

som samfunnsmedlemmer” (sid. 153). Under nittonhundratalet förskjuts debatten mot en breddning av ämnet med nya benämningar som ”kristendom, religions- og livssynskunnskap.”

Skillnaderna mellan Norge och Sverige om kristendomsämnet inriktning och omfång är stora. Den starkaste debatten i Sverige kom med 1918 år undervisningsplan för rikets folkskolor, där katekesläsningen togs bort och ersattes med kristendom. Tonvikten lades vid Jesus etiska förkunnelse. Från 1955 till 1969 var benämningen 1969 kristendoms-kunnskap för att sedan bli religionskunnskap. Till det yttre visar de förändringar av ämnet i Norge och Sverige på en liknande utveckling, vilken innebar en vidgning av ämnet. De inre förändringarna och den offentliga diskussionen om ämnet hade dock olika karaktär. Det arv som pietismen gav har fortsatt förvaltats i Norge.

I Sverige fick den pietistiska uppfattningen en begränsad betydelse för skolsystem och fostran. Under 1700-talets andra del framträder framförallt bland landsbygdens prästerskap en reformvänlig strömning som var starkt influerad av pietismen. Med den följde också ett intresse för undervisning och uppfostran. Rörelsen ville verka för kristendomens tillväxt och för detta var undervisning viktigt. En av pietismens företrädare var August Herman Francke, som grundade de Franckeska stiftelserna för att driva barnhem och skolor. I den pedagogik som Francke formulerade betonades tingens betydelse för undervisningen. Bland annat inrättade han skolträdgårdar. Francke grundade också det första lärarseminariet. Dessa reforminriktade strömningar samlades inom samfundet Pro fide christiano. Pro fide kom att betyda mycket för hur frågan om en folkundervisning förflyttades framåt och införandet av upplysningstidens pedagogiska

tankar. Vilket i sig var av betydelse, men i Sverige synes pietismen inte ha gett ett kulturellt arv såsom den gjort i Norge. I det historiska narrativ som framträder i boken blir pietismen en aktiv och betydelsefull del i hur norska läroplaner och skolpolitik formats och formar. Den lägger grunden för skolan som ett ”nasjonsintegrerende prosjekt”.

Nästa fas handlar om enhetsskolen och en jämlik skola. I grunden som ett solidarisk socialdemokratiskt projekt inriktat mot solidaritet. Vad som sker är en förändring från en 7-årig folkskola till en 9-årig enhetsskola. Om man enkelt jämför hur denna förändring mot enhetsskola i Norge tog gestalt med hur en liknande process vid ungefär samma tidpunkt formades i Sverige är likheterna stora. Går man närmare in på detaljer i skolpolitik och reformgenomförande finns dock flera påtagliga skillnader. En sådan skillnad är reformperioden från fredsslutet och fram till 1960-talet. En stor skillnad fanns naturligtvis i att Norge ockuperades av Tyskland och under åren 1939 till 1945 styrdes landet av en tysk ockupationsmakt. Detta gav en speciell grund för samhällsreformer efter kriget.

Ockupationsmakten försökte ändra norsk skola. Skolor övertogs av tysk militär för att användas i deras syfte. Lärarna fick finna andra undervisningslokaler. Många gånger skedde undervisningen i det egna hemmet. Normalplanen hade antagits 1939. Den byggde på en arbetsskolemetodik, som inte accepterades av ockupationsmakten. Nazisterna upprättade 1940 i stället en ny läroplan med en stark politisk styrning av folkskolan. En ny lärobok i kristendom infördes. Tyskan fick ersätta engelskan i folkskolans två sista klasser. Differentieringen ersatte enhetsskoletanken. Begåvade och rasrena elever skulle ha förtur.

Lärarna fick underteckna ett do-

kument i vilket de förpliktade sig att undervisa utifrån *Nasjonal Samlings* program och det nya riksstyrets anvisningar och beslut. Efter att Quisling blivit ministerpresident (1942) tillkom en lag att alla lärare måste tillhöra den nazistiska organisationen *Norges Lærersamband* och en lag om arbete inom *Nasjonal Samlings* ungdomsförbund för alla mellan tio och arton år. Majoriteten av lärarna undertecknade en skrivelse som inleddes med: ”Jeg finner ikke kunne medvirke til en oppdragelse av Norges ungdom etter de linjer som er satt opp for N.S.U.F:s ungdomstjeneste, da dette strider mot min samvittighet.” Närmare 1 000 lärare arresterades och 700 av dem sändes till fängläger i Kirkenes.

Denna strid om skolans värdegrund och läroplaners innehåll innebar efter kriget en stark nationell samling kring skolans reformering och betydelse i ett demokratiskt samhälle. Vid 1945 års val blev Einar Gerhardsen statsminister. Med två avbrott – ett mellan 1951–1955 och fyra veckor 1963 – behöll Gerhardsen statsministerposten fram till 1965. I Sverige var den socialdemokratiska perioden i stort lika lång. Tage Erlander var statsminister mellan 1946 och 1969. Vad som kännetecknade den nationella skolpolitiken som formades och genomfördes under denna tid omfattade framför allt tre politikområden. Den första var att få ett svar på differentieringsfrågan: när skulle eleverna differentieras? Det andra området var: hur skulle skolan kunna byggas på vetenskaplig grund? Ett centralt element i den socialdemokratiska samhällsmodellen var tron ”vitenskapen som instrument for samfunnsendring og politisk styring”. Och det tredje var ekonomisk växt och statlig styrning. Det fanns en politisk enighet om en moderniseringsprocess. Keynes ekonomiska teorier kom att få ett genomslag;

ett lands ekonomi skulle planläggas och styras inom landet. Och med det följde en form av planekonomi. Detta skedde samtidigt med att Norge sökte och fann en internationell roll inom skilda internationella organisationer som OECD och NATO.

Differentieringsfrågan och utvecklingen till en enhetsskola är särskilt intressant. I stora drag följde Norge och Sverige en likartad reformprocess byggd på försöksverksamhet i syfte att få en vetenskaplig grund för skolreformerna. Hur denna försöksverksamhet formades och styrdes skiljer sig i en rad olika avseende. I Norge inrättades 1954 ett försöksråd som kom att ha en stor betydelse för hur försöken utformades. Den utvecklingsstrategi som utvecklades kan med Tore Grønliens ord beskrivas som ett ”politiserat fagstyre”. I Sverige kom Skolöverstyrelsen att få ett ansvar för försöksverksamheten och senare skolreformernas utvärdering. Forskningens roll i reformverksamheten utformades alltså på olika sätt i Norge och Sverige. Med försöksrådet fanns en institution som i olika avseenden arbetade med att styra och följa upp reformer och gav utrymme för ett samspel mellan politiker och forskare. I Sverige kom olika kommittéer knutna till olika faser i försöksprocessen att nyttja forskningen och även genomföra större forskningsprojekt inom utredningarnas ramar.

Försöksverksamheten med att skapa ett enhetligt skolsystem synes mig vara ett alldeles förträffligt komparativt projekt. Framställningen av den norska försöksverksamheten reser en rad intressanta frågeställningar om ett annat sätt att hantera relationen mellan politiker och forskare.

Det tredje kapitlet – Den utvidgade enhetsskolan som kunnskapsintegrerande projekt – beskriver 1990-talets reformer. En utbyggnad av den norska grundskolan från 9-årig till 10-årig och

med en tidigarelagd skolstart från 7 år till 6 år ger en annan bild av likheter och skillnader i norsk och svensk skolpolitik. Bakgrunden är densamma med en ökad globalisering och en förändring av produktionen. Skolpolitiken blir också internationell i bemärkelse att olika länders reformer relateras till jämförbara länders reformer. Fokus förändras också vad gäller läroplansfrågor mot dels en ökad målstyrning och dels målriktade mot kompetens mer än ett specifikt stoff. Det senare får sitt konkreta uttryck i OECD:s PISA test. Styrningen av offentliga organisationer följer ett paradig, där alla organisationer oavsett inriktning skall agera som vinstdrivande. Bakom detta låg ekonomiska teorier från Milton Friedman, vars idéer är en ny form av syn på utbildning. I debatten om skolpolitiken framträder en rad olika reformatörer. De idéer som nu dominerar handlar om skolan som ekonomisk institution – hur den skall formas och leverera mätbar kunskap för att skapa värde för ägarna.

Sverige inträder i EU medan Norge står utanför och förhandlar fram ett avtal med EU som ligger snubblande nära ett medlemskap. Från början – från stål- och kolunionen – skulle inte utbildning vara en del av samordningen mellan Europas länder. Med tiden har EU varit alltmer aktiv inom utbildningsområdet. En styrning som i första hand gällt högre utbildning, men som indirekt påverkar de nationella skolsystemen i sin helhet.

Under Gudmund Hernes tid som utbildningsminister var credot att skolan skulle vara med kunskapsorienterat. Först reformerades den vidaregående skolan (R94). Den tioåriga grundskolan fick en ny läroplan (L97). Det är intressant att jämföra grundskolans läroplan i Sverige från 1994 (Lgr 94) med den norska läroplanen från 1997. Med regeringsskifte tillträdde juristen Kristin Clement som utbildningsminister

(2001–2005). En rad nya reformer kom till bland annat ett kvalitetsvärderings-system. År 2004 etablerades Utdanningsdirektoratet som vad gäller uppgifter i mycket liknar Skolverket i Sverige.

Boken *Utdanningshistorie: Grunnskolen som samfunnsintegrerende institusjon* är, som sagt, en läsvärd och intressant bok. Den ger en spännande överblick över skolväsendets reformhistoria i Norge. Min recension har skrivits utifrån ett svenskt perspektiv för att väcka intresse för norskt skolväsende. Boken ger en bra ingång. Och jag vidhåller att ett nordiskt komparativt projekt skulle kunna ge ny kunskap om samspelet mellan samhällsförändring och utbildningspolitik, om hur idéer formas och förflyttas i en global värld.

Avslutningsvis vill jag foga till några funderingar. Jag skall ta upp tre sådana punkter i texten, där jag skulle ha velat få veta mer. En fråga är hur ekonomiska teorier och internationellt samarbete påverkat utbildningsplaneringen i Norge. Lite skymtar fram, men detta skulle kunna utvecklas mer. I början av 1960-talet började nationalekonomer visa på relationen mellan ekonomisk tillväxt och investeringar i skolväsendet. Denna kunskap kom att påverka utbildningsplaneringen på olika sätt. Mitt intryck är att Norge tidigt använde den kunskapen i reformarbetet med skolan. En av de som gjorde detta var ekonomen Kjell Eide. Han nämns i texten men passerar allt för snabbt förbi. Såvitt jag kan förstå kom han att påverka utbildningsplaneringen. Han var statssekreterare i statsministern kansli under Gerhardsens tredje regering. Han arbetade inom OECD med utbildningsplanering och OECD:s forskningsorgan CERI (*Centre for Educational Research and Innovation*). Eide skrev en biografiskt hållen skrift, som vore värd att studera. Enligt min uppfattning lyckades han ge Norge en internationellt stark

position och skapa ett intresse för norsk skolpolitik.

I diskussionerna om New Public Management finner jag att begreppet inte är helt tydligt och framställs som synonymt med målstyrning. Skolan har alltid haft ett mål och ett innehåll. I den betydelsen har den alltid varit målstyrd. I slutet på 1980-talet genomförde OECD en utvärdering av norskt skolväsende. Rapporten kom att få en stor uppmärksamhet och statsrådet Kirsti Kolle Grøndahl tillsatte ett projekt om utvärdering och målstyrning. Vad som hände med det projektet kunde ha varit värt att ta upp.

Det tredje är ett helt personligt intresse. Det finns en kort redogörelse över motsättningarna bland utbildningsforskare vid Oslo universitet på 1960-talet och framåt, som jag uppfattade som i mycket en strid om metoder. Men hur förhöll sig forskarna till försöksrådet och försöksverksamheten? Och kom denna konflikt att negativt påverka relationen mellan forskare och politiker?

Till sist skulle jag önska att det hade funnits mer referenser så att en bild av forskningen om utbildningshistoria blev tydligare. Och, det borde vara förbjudet att publicera något fackverk utan sak- och namnregister.

Referenser

- Ekspertvurdering fra OECD*. Kirke- og undervisningsdepartementet; Kultur- og vitenskapsdepartementet; OECD Oslo: Aschehoug, 1989.
- Grønlie, Tore. *Sentraladministrasjonens historie etter 1945. Bind 1. Ekspanjonsbyråkratiets tid 1945–1980*. Oslo: Fagbokforlaget, 2009.

Ulf P. Lundgren
Professor emeritus
Uppsala universitet
ulf_p.lundgren@edu.uu.se